

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

БІЛЯ ДЖЕРЕЛ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ: “COSMOTHEORIA” І “WELTANSCHAUUNG”

В. Ю. Попов

доктор філософських наук,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса, Вінниця, Україна
popovmak@ukr.net
ORCID org/ 0000-0003-3097-7974

DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2022-1\(19\)-2\(20\)-31-39](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2022-1(19)-2(20)-31-39)

Анотация

Владимир Попов. При изворите на научния мироглед: “cosmotheoria” и “weltanschauung”. Статията разглежда историята на научния мироглед по време на научната революция XVI-XVII век. Показани са основните му източници, които са отразени в понятието «cosmotheoria». Разкрива се генезисът на това понятие и неговите компоненти: “κόσμος” и “θεωρία”. Авторът подчертава погрешността на идеята на Хайдегер, че понятието “мироглед” (“светоглед”) не е съществувало в предкантианската философия. Задълбочено са проучени езиковите преходи от “cosmotheoria” към “Wereldbeschouwing” и “Weltanschauung”. В статията се анализират и социално-историческите условия на тези езикови трансформации.

Ключови думи: мироглед; научен мироглед; “cosmotheoria”; weltanschauung; κόσμος; θεωρία; контемплация; wereldbeschouwing

Анотація

Володимир Попов. Біля джерел наукового світогляду: “cosmotheoria” і “weltanschauung”. У статті розглядається історія виникнення наукового світогляду під час наукової революції XVI- XVII сторіч. Показані головні джерела цього світогляду, які знайшли відображення у концепті “cosmotheoria”. Висвітлена генеза цього концепту та його складових “κόσμος” та “θεωρία”. Автор підкреслює хибність думки Гайдегера про те, що в докантивській філософії поняття “світогляд” не існувало. Ретельно досліджуються мовні переходи від “cosmotheoria” до “Wereldbeschouwing” та “Weltanschauung”. Також аналізуються соціально-історичні умови цих мовних трансформацій.

Ключові слова: світогляд; науковий світогляд; космотеорія; Weltanschauung; κόσμος; θεωρία; контемплация; wereldbeschouwing

Abstract

Volodymyr Popov. At the sources of scientific worldview: “cosmotheoria” and “weltanschauung”. The article examines the history of the scientific worldview during the scientific revolution of the sixteenth and seventeenth centuries. The main sources of this worldview are shown, which are reflected in the concept of “cosmotheoria”. The genesis of this concept and its components

"κόσμος" and "θεωρία" are highlighted. The author emphasizes the falsity of Heidegger's idea that the concept of "worldview" did not exist in pre-Kantian philosophy. The linguistic transitions from "cosmotheoria" to "Wereldbeschouwing" and "Weltanschauung" are carefully studied. The article also analyzes the socio-historical conditions of these language transformations.

Keywords: worldview; scientific worldview; space theory; Weltanschauung; κόσμος; θεωρία; contemplation; wereldbeschouwing

Постановка проблеми. У своїх Марбурзьких лекціях 1927 року М. Гайдеґер, звертаючись до історії слова Weltanschauung, перекладеного більшістю європейських мов як "світогляд", з притаманним йому пафосом проголошує: "Dieses Wort ist keine Obersetzung etwa aus dem Griechischen oder Lateinischen. Einen Ausdruck wie κοσμοθεωρία gibt es nicht, sondern das Wort ist eine spezifisch deutsche Prägung, und zwar wurde es innerhalb der Philosophie geprägt" ("Це слово не є перекладом з грецької або, скажімо, латини. Немає такого виразу, як космотеорія. Навпаки, це слово власне німецького чекану (Prägung), й воно було викарбовано саме в філософії") (Heidegger, 2005, s. 5). Тобто, фактично знаменитий німецький філософ стверджує, що поняття "світогляд" і відповідне йому слово сформувалося лише в німецькій філософії кінця XVIII сторіччя, і попередня філософія не оперувала подібним поняттям, та й в інших мовах ми не знайдемо його аналогів (у греків "немає такого виразу, як космотеорія (κοσμοθεωρία)").

Тобто, німецький мислитель категорично наголошує на тому, що слова космотеорія (κοσμοθεωρία) в попередній філософській традиції не існувало. Тим часом, випускникові єзуїтського коледжу, католицької гімназії та теологічного факультету Фрайбурзького університету не могло бути невідомим, що саме за допомогою грецької кальки "cosmotheoria" передається слово "світогляд" латиною. М. Гайдеґер не міг не знати, що слово "космотеорія" знайшло собі місце не лише у працях його німецьких попередників – спіритуаліста Р. Лотце і позитивіста Т. Гомперца¹, але й стоїть на обкладинках книг двох корифеїв наукової революції XVI–XVII сторіччя Жана Франсуа Фернеля ("Cosmotheoria seu de forma mundi et de corporibus coelestis libros duos complexa", 1528) та Християна Гюйгенса ("ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΟΣ", 1698). Ігнорування "фрайбурзьким чарівником" того факту, що німецьке "Weltanschauung" (світоспоглядання) етимологічно пов'язане з греко-латинським "cosmotheoria", є вельми показовим. Його намагання довести німецьку автентичність "Weltanschauung", що "завжди історично існує з фактичного Dasein, разом з ним і для нього", є певним викликом для гомперцівської "космотеорії", яка, за словами останнього, є "несуперечливою системою всіх тих уявлень, що застосовуються для відображення фактів і в окремих науках, і у практичному житті" (Gomperz, 1905, s.14).

Але що таке космотеорія? Чому Гайдеґер настільки категорично відкидає будь-який зв'язок між нею та світоглядом (Weltanschauung), заперечуючи, навіть всупереч фактам, існування слова "cosmotheoria" в докантивській філософії? Може, це – неусвідомлене бажання майбутнього прихильника нацизму довести, що слово світогляд (Weltanschauung), перекладене згодом іншими мовами, є словом "власне німецького чекану"? Метою нашої статті є пошук відповідей на ці питання, з'ясування сенсу терміну "космотеорія" та виявлення особливостей світогляду вчених, які стояли біля джерел концептуального розуміння поняття першого наукового світогляду.

Виклад основного матеріалу. Дійсно, ані в класичній, ані у пізній грецькій філософії ми не знайдемо терміну "κοσμοθεωρία". Слово "cosmotheoria" було штучно утворене рене-

¹ "Космотеорія" має змінити стару метафізичну філософію за Теодором Гомперцем (1832 – 1912)

сансними гуманістами з двох давньогрецьких слів "κόσμος" та "θεωρία".

Нагадаємо, що слово κόσμος у ранній давньогрецькій мові походило від дієслова κόσμεω – "влаштовувати, прикрашати", й означало не Всесвіт, а те, що "влаштоване як слід", "порядок", а не "світ", і застосовувалося для позначення полісного устрою або вбрання жінки, що привела себе до "порядку" (звідси – "косметика"). З виникненням філософії починається "конвертування" певних слів давньогрецького епосу та міфології з набуттям нових сенсів та поступовою асиміляцією у філософській понятійній інструментарій. У Геракліта, піфагорійців, Парменіда, Платона та інших філософів "κόσμος" перетворюється на упорядковану структуру Всесвіту.

У філософії Платона (під впливом піфагорійців), стоїків і, згодом, неоплатоніків воно набуває остаточної філософської визначеності. Він вважає космос образом бога-Деміурга. Від Платона йде традиція майже релігійного вшанування Космосу та небесних світил (так звана астролатрія). У стоїків після Посидонія це набуває форми певного ототожнення космічного та божественного. Згідно з їхнім вченням, космос є живим, розумним, сферичним, цільним тілом, яким править Зевс-Логос. Слово "κόσμος" стає однією з ключових метафор-категорій гностичного містичного дискурсу, але набуває в ньому негативної конотації: космос розглядається як сила ворожа людині, створена злим демоном Ялдаваофом. Цей акосмізм гностиків має певне відлуння й у ранньому християнстві. "Η βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου" ("Царство моє не від світу цього") (Новий Завет, 2001. Ін. 18:36) – проголошує Ісус Христос у найбільш "прогностичному" Євангелії від Йоана. Утім, цей своєрідний "акосмізм" раннього християнства згодом переосмислюється й нівелюється в боротьбі з гностичними ересею під впливом неоплатонізму. Остаточне його подолання відбувається у творах Отців церкви Золотого віку патристики. Гностичному антагонізмові Бога і світу каппадокійці протиставляють біблійну доктрину творення світу і управління ним Богом, і ця картина докорінно переосмислює античну концепцію іманентності Божественного у всесвіті. У творах цих східних отців церкви взагалі деякі завзяті ортодокси намагаються знайти суттєвий вплив (або навіть спотворення) оригенівської платонізованої космології. Так, брата Василя Григорія Ниського звинувачували в тому, що він намагався поєднати платонівське вчення про божественний Космос зі старозавітною концепцією надсвітнього розуміння Бога.

Давньогрецький "κόσμος" був перекладений римлянами як "mundus", саме такий переклад застосовують уже Цицерон і Лукрецій Кар. Хоча походження цього латинського терміну мало зовсім інший характер, ніж грецький "космос". Мундус – це борозна від плуга, яким першозасновник Риму Ромул проводив межі новоствореного міста, а також алтаряма богині Церери (Mundus Cereris), накрита, за винятком трьох діб року, великим каменем ("камінь душі"), що немов закривав вхід у потойбічний світ. Слово "mundus" згодом стало означати і той світ (mundus), який над нами, і той світ (теж mundus), який під нами, тобто, увесь універсум. Відомим є латинське прислів'я: "Pereat mundus et fiat justitia" ("Нехай загине світ, але здійсниться правосуддя").

У ранній християнській літературі слово "mundus" використовувалося майже виключно в негативному сенсі: цьому сприяло певним чином і первісне його значення як потойбічного "царства небіжчиків". Навіть латинська патристика цуралася його використовувати, застосовуючи здебільшого повну кальку з грецької – "cosmos". Августин Аврелій у своєму "Tractatus in Epistolam Iohannis ad Parthos" протиставляє світ Христа (pax) світу земному (mundus) (Степанцов, 2001, с. 14). Середньовічна схоластика відповідно до аристотелівсько-птоломеевської космології надає світові-mundus статусу universitas, або Універсуму (сукупної цілісності). Бернард Сільвестр у середині XII сторіччя пише алегоричну поему у прозі "De mundi universitate, sive megacosmus et microcosmus" ("Про сукупність світу, або Мегакосм і Мікрокосм") (Bernardi, 1876) У ній він намагається поєднати біблійне уявлення про створення світу з платонівською

космогонією "Тімея". Тома Аквінський у "Сумі теології" також наголошує: "...mundus non est casu factus, sed est factus a Deo per intellectum agente" ("світ виник не випадково, а створений Богом, який діє за допомогою розуму") (Thomas, 1988, p. 42).

З початком Ренесансу, який характеризувався насамперед інтересом до "грецьких старожитностей", у філософський тезаурус повертається й грецьке слово "cosmos", що помітно вже у творах Ніколо Кузанського, наприклад, він широко застосовує терміни "megacosmus" і "microcosmus". Водночас, у "De Coniecturis" Кузанця ми знаходимо його знаменитий пантеїстичний вислів з використанням латинського mundus: "Non enim aliud est deum esse in mundo quam mundum in deo" ("Буття Бога у світі є нічим іншим, ніж буттям світу в Бозі") (De Cusa, 1972, s. 72). Ототожнення буття Бога з буттям світу приводить Кузанця від visione Dei (споглядання Бога) до visum mundi (світоспоглядання).

Починаючи зі знаменитих флорентійських лекцій візантійського вченого-дипломата Мануїла Хрисолора (1397 – 1400), серед європейської (особливо італійської) інтелектуальної еліти починає поширюватися популярність грецької мови, тому й не дивно, що незабаром "visum mundi" перетворюється на "cosmotheoria". Останнє слово є поєднанням "cosmos (mundus)" з "theoria" ("visum").

Розглянемо тепер походження й еволюцію значень другого складника цього слова. Слово теорія (θεωρία), як і більшість грецьких філософських термінів, походить з побутового мовлення, його утворення пов'язане з іменником θέα – видовище, вигляд, пейзаж (звідси – театр-θέατρον – "місце видовища") та οράω – бачити, дивитися, спостерігати. У давнину в школі перипатетиків першу половину цього слова співвідносили зі словом θεός – Бог; етимологічно це неправильно, але саме θεωρία у певному сенсі розглядалося як таке споглядання, яке надає можливості встати на "погляд Бога". Утім, Гайдеггер гадав, що асоціації "теорії" з "Бого-спогляданням" виникають ще у Парменіда, оскільки два корені цього слова θεα і οραω можуть при певному наголосі означати бачення богині, а цією богинею у Парменіда є "Алетея", невтаємниченість, завдяки якій і в якій присутнє те, що існує (істина) (Heidegger, 2012, s. 56). Споглядання (θεωρία) нагадує насолоду театральною постановкою з усіма її складниками. Отже, первісним змістом грецького слова "θεωρία" було "видовище" (святкове або театральне) і навіть "подорож з метою подивитися невідоме".

Таке просте зорове споглядання, "нерозумне відчуття" відкидається Платоном на користь істинного споглядання – умоглядного, що осягає насправді існуюче, вічне та незмінне. Саме таке "бачення розумом" проголошується Платоном справжньою θεωρία. Це споглядання душі до її втілення в тіло "справжнього буття" ідей самих по собі, які вона бачила протягом участі у "хороводі богів" в Ὑπερβωριανός (Гіперуранії – наднебесі). Подібне ж, може трохи позбавлене метафізично-релігійного пафосу розуміння θεωρία, ми знаходимо й у аристотелівській "Метафізиці". У ній він виокремлює три види знання: теоретичне (θεωρία – споглядання), практичне (πράξις – дія) і поїстичне (ποίησις – творчість), з-поміж яких теорія проголошується найвищим. Для оволодіння «теорією», до якої належать перша філософія, фізика та математика, необхідною є здатність до споглядання та осягнення перших причин речей, тобто, необхідного та незмінного. Саме "теоретична" діяльність, присвячена пошуку істини самої по собі, і є найдосконалішою формою діяльності (Αριστοτέλης, 1975, σ. 356). У "Нікомаховій етиці" Аристотель наголошує, що лише "βίος θεωρητικός" ("споглядальне життя"), позбавлене користюлих розрахунків і пожитків, може наблизити людину до безтурботного щастя (εὐδαιμονία), до чистого блаженства (μακάριος), яке доступне лише богам" (Αριστοτέλης, 2002. с. 242.)

У філософії Святих Отців, а, особливо, аскетичній християнській літературі під впливом еліністичної філософії грецьким терміном "θεωρία" позначається здатність людського духу (точніше, розуму) пізнавати істинну сутність речей, "бачити" Божу присутність і дію у світі.

Подібне розуміння поняття "теорії" походить від двох видатних дидаскалів Александрійської християнської школи початку III сторіччя – Климента Олександрійського і Оригена. Так, у Климента християнська досконалість полягає у пізнанні Блага і уподібненні Богу. Досконалий гнозис, який він проповідує і протиставляє "хибноіменному" гнозису, є вічним спогляданням – "αἰδιὸς θεωρία".

Ориген, спираючись на філософію стоїків, протиставляє два різних способи життя: життя діяльне і життя споглядальне. Їхніми символами виступають образи Марфи та Марії в оповіданні євангеліста Луки. "Діяльні" займають зовнішній двір Єрусалимського храму, "споглядальні" входять до Божої Домівки. Різні частини Храму відповідають ступеням досконалості в пізнанні. Так, двері, що відокремлюють зовнішній двір від святилища, – є дверима пізнання: це перше споглядання, споглядання істот тілесних і безтілесних. Святе Святих є пізнанням Бога. Отже, християнам для досягнення досконалості треба пройти три етапи: перший – це тріактія (діяння), боротьба за безпристрасність (απαθεία) і любов; другий – φυσική θεωρία (природне споглядання), пізнання таємниць створеного; і третій – θεολογία (богослов'я), пізнання Божественних таємниць (Origen, 2001, p. 187).

"Феорія", починаючи з IV сторіччя, стає однією з найважливіших чернечих "психологічних практик". Вона стає середньою ланкою в тріаді "πράξις – θεωρία – θεωσις", яка відображає шлях духовного перетворення, що веде до обожнення. Макарій Великий, Євагрій Понтійський, Іоанн Лествичник, Ісаак Сирін та інші адепти християнського чернецтва вважали "споглядання" тотожним "духовному баченню" Бога або "божественних енергій". В ісихаській традиції, починаючи від Симеона Нового Богослова, і, особливо, у Григорія Палами, феорія розглядається як відтворення містичного "споглядання Фаворського Світла", пов'язане з Преображенням Христа на горі Фавор.

Латиною грецьке «θεωρία» було перекладене як "contemplatio". Воно було впроваджене мабуть Іоанном Касіяном (він писав про "contemplatio Dei" як вищу мету інока) та широко використовувалося в знаменитій полеміці Пелагія та Августина. Саме від Августина йде опозиція активного та споглядального життя (vita activa і vita contemplativa) – одна з основних у середньовічній теології, а також у практиці західного чернечого життя за середньовіччя.

У західній містиці, починаючи від Бернарда Клервоського, contemplatio майже отожднюється з баченням (visio) Бога. Об'єктом духовного споглядання (особливо у Бонавентури та Генріха Сузо) стають Passio Christi (Страсті Христові). Трактат Сузо "Hundert Betrachtungen" ("Сто споглядань") став складником багатьох корисних книжок для ченців та мирян: брєвіаріїв, милитовників тощо. Утім, західна контемпліяція мала більш давнє походження. У практиці "Lectio Divina" ("Божественне читання"), що застосовувалася в бенедиктинських монастирях, вона була вінцем зусиль народження нової людини, що перебуває у єдності з Богом. "Lectio" – уважне читання біблійного тексту, "meditatio" – роздумів над Словом та "oratio" – молитва Словом є лише попередніми етапами до справжньої "contemplatio".

У XVI сторіччі споглядання-контемпліяція переживає своєрідний ренесанс, особливо в духовних рухах католицької контрреформації. Тереза Авільська, Хуан де ла Крус і, особливо, Ігнатій Лойола розглядали контемпліяцію як молитву серця, що повинна була очистити людську душу й привести її до містичної єдності з Ісусом Христом. Так, у "Духовних вправах" ("Exercitia spiritualia") останнього можна знайти навіть особливу методику контемпліяції, якій передують медитація, дискурсивна молитва, що повинна привести до внутрішнього очищення. Якщо у Лойоли та іспанських містиків споглядання стосується, насамперед, євангельських наративів, то в Еразма Роттердамського йдеться про контемпліяцію світу (mundi contemplatio). У своїх "Colloquia Familiaria" ("Розмовах запростом") він вустами "єпикуреїця" Гедонія проголошує: "Quod potest esse magnificentius spectaculum, quam huius mundi contemplatio" ("Чи може бути видовище прекрасніше, ніж споглядання нашого світу")? (Desiderius, 1997, p. 357).

Відомо, що в XIV–XVI сторіччях у Західній Європі відбувається остаточна переорієнтація загальної життєвої настанови з антично-середньовічного ідеалу споглядального життя на новий габітус життя, що передбачав необхідність активного суспільного життя. З інертного спостерігача Божественних таємниць людина перетворювалася на вольового, підприємливого діяча, покликаного Творцем активно брати участь у перетворенні світу. Від видіння Бога люди переходять до видіння Всесвіту, від споглядання-contemplatio до космотеорії. Знаменним є й те, що слово "contemplatio" остаточно набуває містично-релігійного сенсу, споглядання світу як вчення про спостереження над природою починає позначатися прямою калькою з грецької "theorie", а "mundi contemplatio" в "cosmotheoria".

Хто був автором останнього терміна, сказати важко, але вже 1528 року він з'являється в назві першої праці французького лікаря, математика та астронома (й астролога "за сумісництвом", що було типовим явищем у ті часи) Жана Франсуа Фернеля. Праця тоді ще тридцятирічного амбітного студента Сорбони мала повну назву "Космотеорія. Моналосфера, або про форму світу і небесних тіл". У ній майбутній лейб-лікар короля Генриха II хоч і не висунув власну "теорію" Космосу, але навів певні обчислення розмірів земної поверхні.

Слово "cosmotheoria", точніше, у грецькому написанні – "κοσμοθεωροσ", спливає лише наприкінці майбутнього XVII сторіччя у назві останньої книги голландського вченого, винахідника маятникового годинника з анкерним обмежувачем та автора хвильової теорії світла Християна Гюйгенса.

Як відомо, книга "Κοσμοθεωροσ, sive de Terris Coelestibus, earumque ornatu, conjecturae" була видана латиною братом великого вченого Костянтином Гюйгенсом після смерті Християна у 1698 році в Гаазі. У ній він намагається метафізично осмислити побудову Всесвіту, базуючись на гіпотезі множинності світів та новій коперніканській картині світу. Він немов надсилає нащадкам сміливе на той час питання: "Якщо все в природі створене для людей, то для чого ж існують невидимі нам зірки, про яких ми дізналися тільки з "телескопічних спостережень"?". І сам же пропонує свою відповідь: "Вочевидь, такі зірки створені не для нас, а для мешканців планет, які кружляють навколо цих зірок" (Hugenii, 1698. р. 7). Гюйгенс описує мешканців невідомих нам світів, наділяючи їх людським інтелектом і фантастичною зовнішністю.

На відміну від інших видатних представників "Respublica literaria" ("Республіки вчених") XVII сторіччя (Декарта, Спінози, Ньютона), Християн Гюйгенс не створював загальної філософської системи. Його інтелектуальні зусилля впродовж усього життя були націлені на дослідження конкретних природних явищ та на винайдення нових технічних засобів дослідження природи. Лише наприкінці свого життя він намагався здійснити певне метафізично-теологічне узагальнення своїх дослідів. Не зрікаючись своїх кальвіністських релігійних переконань, Гюйгенс жадав узгодити нову коперніканську картину світу та галілеєвський принцип відсутності телеологізму в природі з догматом всемогутності Бога, який він розумів у душі волюнтаризму протестантської ортодоксії. Саме релігійні переконання великого нідерландського вченого не могли припустити самотності людства у безмежному Всесвіті. Всупереч механіцизму Декарта-Ньютона, Гюйгенс пояснював, що "життя є космічним явищем, у чомусь різко відмінним від пасивної матерії". Саме це узагальнення "Космотеороса" творець концепції ноосфери В. І. Вернадський назвав "принципом Гюйгенса".

Популярність книги Гюйгенса була викликана не тільки його протофантастичними поглядами на можливість існування позаземних цивілізацій, але й певними метафізичними поглядами, які набули великого значення у полеміці навколо спінозизму наприкінці XVII сторіччя. Один з головних принципів філософії Спінози "Deus sive Natura" дав привід оцінювати його метафізику як атеїстичну. Томас Гобс у своєму відомому "De corpore" категорично стверджує наступне: "Хто називає світ Богом, той тим самим стверджує, що світ не має причини, інакше кажучи, що Бога немає" (Hobbes, 2008, р. 72). Найбільшої гостроти полеміка навколо спадщи-

ни Спінози набуває на його батьківщині – у Нідерландах. У XVII сторіччі ця країна переживає свій *Gouden Eeuw* (Золотий вік, 1588 – 1672), завдяки своїй релігійній толерантності та протестанській етиці стає якщо не кількісно, то якісно найрозвинішою країною Європи в економіці та культурі. В Нідерландах відбувається розквіт науки, правознавства, літератури та мистецтва. Завдяки відсутності цензури країна стає центром видавничої діяльності в Європі, розповсюджуючи по усьому континенту відомості про політичні скандали та наукові відкриття, релігійні проповіді та полемічні памфлети.

Відомий нідерландський культурний діяч Пітер Рабус був редактором першого нідерландського наукового часопису "*De Boekzaal van Europe*" ("Книжкова палата Європи"). За своє відносно коротке життя Рабус (він прожив усього 42 роки) доклав величезних зусиль, щоб ознайомити нідерландських читачів з найновішими загальноєвропейськими досягненнями в різних галузях науки, теології та філософії. Водночас, він намагався дотримуватися релігійної толерантності, відкидаючи все, що "суперечить розуму і не може бути сприйняте розумом". Утім, пантеїстична метафізика Спінози відкидалася Рабусом як така, що не витримує раціональної критики. Він був глибоко захоплений і симпатизував англійському фізику та теологу Роберту Бойлу, який не ідентифікував Бога з Природою, як це зробив Спіноза, але чітко розрізняв Бога і його Творіння. У теологічному трактаті "*The Christian Virtuoso*" (1690) Бойль стверджував, що дослідження природи є головним релігійним обов'язком. Ця теза тяжіла до дійсної філософії, яка розмежовувала первинні (провіденціальні) і вторинні (матеріальні) закони природи. Бог розглядався тут як "світовий годинник", що запустив машину природи, що потім діє самостійно. Пояснюючи доцільність світу загалом, і усіх його елементів зокрема, Бойль писав: "На нашу думку, це так, як у рідкісних годинниках, наприклад, що знаходяться в Страсбурзі, де все майстерно злагоджено і, коли механізм приведений у рух, усе відбувається відповідно до початкового задуму майстра, і рух маленьких статуй, що здійснюють у певні години відомі дії, як і рух заводних ляльок, не вимагають особливого втручання майстра або якого-небудь його розумного помічника, але виконують свої функції у призначені терміни завдяки загальній та початковій злагоженості усього апарату" (Boyle, 1999, p. 163). Проте, на відміну від дійств, які вважали, що після того, як світ був створений і йому було надано рух, механізм світу не потребує божественного втручання, Бойль був переконаний, що закони світобудови підтримуються завдяки безперервному втручанню Бога.

Пітер Рабус був захоплений теологічною концепцією Бойля. Він вважав Християна Гюйгенса однодумцем англійського вченого, незважаючи на їхні суперечки щодо існування ефіру. Рабус здійснює власний переклад "Космотеоросу" Гюйгенса під назвою "*De Wereldbeschouwer of gissingen over de Hemelsche aardklooiën*". Він починає широко використовувати ідеї великого вченого щодо співвідношень Творця і Космосу, спираючись на власне тлумачення новоствореного ним слова "*wereldbeschouwing*" як перекладу греко-латинського "*cosmotheoria*", у дусі механістичного монотеїзму, виступаючи проти містичних та атеїстичних інтерпретацій. Утім, нідерландське "*beschouwing*" вже не є простим перекладом латинського "*contemplatio*" ("споглядання"). Рабус розглядав "*wereldbeschouwing*" не як пасивне "світоспоглядання", але як відображення світу, побудованого на підставі неупередженого "наукового" спостереження. Світ у нього розглядається як створений Богом за певним задумом і такий, що керується ним за незмінними законами. Пізнання цих законів природи повинно привести людину до шанобливого ставлення до єдиного Бога.

Ще 1988 року в університеті імені Еразма Роттердамського (Erasmus University Rotterdam) нідерландська дослідниця Іда Ламерс-Верстег (Lamers-Versteeg) захистила дисертацію з цікавою назвою "*Kosmotheoros. Wereldbeschouwing, Weltanschauung en het onbegrensd begrensde*" ("Космотеорія. Wereldbeschouwing, Weltanschauung і безмежність обмежень") (Lamers-Versteeg, 1989.) У ній нідерландська дослідниця, спираючись на

гіпотезу свого вчителя Майкла Петрі, обстоює думку про те, що в німецькій філософії слово "Weltanschauung" походить від голландського слова «wereldbeschouwing», яке з'являється близько 1699 року в текстах роттердамського поета, лінгвіста і книговидавця Пітера Рабуса. Останній з його допомогою перекладає назву праці Християна Гюйгенса "Космотеорос".

Ламерс-Верстег наприкінці своєї дисертації робить висновок: "Німецьке поняття "Weltanschauung" виникло не в німецькій культурі. Стало очевидним, що насправді слово "wereldbeschouwing" ("світогляд") почало вживатися в літературне життя в Роттердамі у XVII сторіччі. Концепт уже існував у грецькому та латинському дискурсах, але в германські мови це слово увів саме Пітер Рабус. Із перекладом творів Гюйгенса і Нієвентійта "wereldbeschouwing" з нідерландської було перенесено і у німецьку мову. Це може мати велике філософське, історичне і філологічне значення» (Lamers-Versteeg, 1989, p. 212).

Висновки. Отже, на підставі досліджень сучасних нідерландських вчених, можна стверджувати, що поняття "світогляд" має значно давнішу ґенезу, порівняно з кантівським "Weltanschauung". Воно походить від латинізованого грецького "cosmotheoria", яке було створене ренесансними європейськими вченими-гуманістами ще до 1528 року й отримало значне поширення в наукових колах після 1698 року, набуваючи різних перекладів та конотацій у європейських мовах. Але саме нідерландське "wereldbeschouwing" мало вирішальний вплив на появу сучасного поняття "світогляд". Поняття "Cosmotheoria" відображало первісний науковий світогляд, що виникає внаслідок наукової революції XVI- XVII сторіч та полягає в неупередженому цілісному погляді на світ, який розглядається як об'єкт експериментального пізнання та технічного перетворення.

Література та посилання

- Арістотель, (2002), *Нікомахова етика*, пер. з д-грец. і коментарі В. Ставнюк, Аквілон-Плюс, Київ, 480 с.
- Степанцов, С. А. (2001), "Не любите мира: понятие mundus у Августина", *Власть, право, религия: взаимосвязь светского и сакрального в средневековом мире*, ИВИ РАН, Москва, с. 12 – 17.
- Αριστοτέλης, (1975), *Μετα τα Φυσικά*, Παπυρος, Αθήνα, 356 σ.
- Bernardi, S. (1876), *De Mundi universitate sive Megacosmus et Microcosmus*, Wagner, Innsbruck, XXI+71 s.
- Boyle, R. (1999), *The origin of forms and qualities, according to the corpuscular philosophy*, Pickering & Chatto, London, 378 p.
- Cusa, de, N. (1972), *De Coniecturis. Opera Omnia*, V. 3, F. Meiner Verlag, Hamburg, s. 72.
- Desiderius Erasmus, (1997), "Colloquies", trans. by Craig R. Thompson, *Collected Works of Erasmus*, 39–40, 2 vols., University of Toronto Press, Toronto, II, 631ff.
- Gomperz, H. (1905), *Weltanschauungslehre. Ein Versuch die Hauptprobleme der allgemeinen theoretischen Philosophie geschichtlich zu entwickeln und sachlich zu bearbeiten*, Diederichs, Jena und Leipzig, Bd. 1.
- Heidegger, M. (2012), "Der Anfang der abendländischen Philosophie (Anaximander und Parmenides)", *Gesamtausgabe Bd. 35*, Verlag Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main.
- Heidegger, M. (2005), *Die Grundprobleme der Phänomenologie (Sommersemester 1927)*, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Mai.
- Hobbes, Thomas (2008), *The Elements of Law Natural and Politic. Part I: Human Nature; Part II: De Corpore Politico*, Edited with an introduction by J. C. A. Gaskin, Oxford World's Classics, 352 p.

- Hugenii, C. (1698), *Κοσμοθεωρος, sive de Terris cœlestibus, earumque ornatu, conjecturæ*, 176 p.
- Lamers-Versteeg, I. C. J. (1989), *Kosmotheoros. Wereldbeschouwing, Weltanschauung en het onbegrensd begrensde: doktoraal-scriptie*, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 236 p.
- Origen, (2001), *Commentary on the Gospel According to John: Books 1-10*, Front Cover, The Catholic University of America Press, 358 p.
- Thomas, de Aquino. (1988), *Summa theologiae cum commentariis Thomae de Vio Caietani. Prima pars. Opera omnia*. (ussu Leonis XIII P. M. Edit a), Ex typographia Polyglotta, Roma, Vol. 2, 509 p.

References

- Aristotle, (1975), *Metaphysica*, Papirus, Athens, 356 p. [in Greek]
- Aristotle, (2002), *Nicomachean Ethics [Nikomakhova etyka]*, trans. from ancient Greek V. Stavniuk, Akvilon-Plius, Kyiv, 480 p. [in Ukrainian]
- Bernardi, S. (1876), *De Mundi universitate sive Megacosmus et Microcosmus*, Wagner, Innsbruck, XXI+71 s.
- Boyle, R. (1999), *The origin of forms and qualities, according to the corpuscular philosophy*, Pickering & Chatto, London, 378 p.
- Cusa, de, N. (1972), *De Coniecturis. Opera Omnia*, V. 3, F. Meiner Verlag, Hamburg, s. 72.
- Desiderius Erasmus, (1997), "Colloquies", trans. by Craig R. Thompson, *Collected Works of Erasmus*, 39–40, 2 vols., University of Toronto Press, Toronto, II, 631ff.
- Gomperz, H. (1905), *Weltanschauungslehre. Ein Versuch die Hauptprobleme der allgemeinen theoretischen Philosophie geschichtlich zu entwickeln und sachlich zu bearbeiten*, Diederichs, Jena und Leipzig, Bd. 1.
- Heidegger, M. (2012), "Der Anfang der abendländischen Philosophie (Anaximander und Parmenides)", *Gesamtausgabe Bd. 35*, Verlag Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main.
- Heidegger, M. (2005), *Die Grundprobleme der Phänomenologie (Sommersemester 1927)*, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Mai.
- Hobbes, Thomas (2008), *The Elements of Law Natural and Politic. Part I: Human Nature; Part II: De Corpore Politico*, Edited with an introduction by J. C. A. Gaskin, Oxford World's Classics, 352 p.
- Hugenii, C. (1698), *Κοσμοθεωρος, sive de Terris cœlestibus, earumque ornatu, conjecturæ*, 176 p.
- Lamers-Versteeg, I. C. J. (1989), *Kosmotheoros. Wereldbeschouwing, Weltanschauung en het onbegrensd begrensde: doktoraal-scriptie*, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 236 p.
- Origen, (2001), *Commentary on the Gospel According to John: Books 1-10*, Front Cover, The Catholic University of America Press, 358 p.
- Stepantsov, S. A. (2001), "Don't love the world: Augustine's concept of mundus" [Ne liubyte myra: poniatye mundus u Augustin], *Power, law, religion: the relationship between the secular and the sacred in the medieval world*, IVI RAS, Moscow, pp. 12–17. [in Russian]
- Thomas, de Aquino. (1988), *Summa theologiae cum commentariis Thomae de Vio Caietani. Prima pars. Opera omnia*. (ussu Leonis XIII P. M. Edit a), Ex typographia Polyglotta, Roma, Vol. 2, 509 p.